

Λίνος Πολίτης, Τὸ «ἐλεύθερο σκισμάρισμα» τοῦ Παπαδιαμάντη

Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθήνα 1980, Μ.Ι.Ε.Τ., σελ. 204-205

«Ἡ νοσταλγία εἶναι τὸ βασικὸ καὶ τὸ μόνιμο στοιχεῖο στὸν Παπαδιαμάντη, εἶναι ἡ δύναμη καὶ ἡ ἀδυναμία του. Τὸ ἔργο του, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ζοῦσε ἀκόμα ὡς τὶς μέρες μας, ἔγινε πολλὲς φορὲς στόχος τῆς κριτικῆς, ποὺ ἔφτασε ἄλλοτε ὡς τὸ ὑπερβολικὸ ἐγκώμιο καὶ τὸ θαυμασμὸ καὶ ἄλλοτε ὡς τὴν ὑποτίμηση καὶ τὴν ἄρνηση. Ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ ἐπισήμανε τὴ χαλαρὴ σύνθεση τῶν διηγημάτων του, τὴν ἀπουσία ἑνὸς σχεδίου, τὴν ἔλλειψη βούλησης καλλιτεχνικῆς. Στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦς οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς εἶναι σωστὲς. Ἡ ἔλλειψη ὅμως τῆς συνθέσεως ὀφείλεται τὶς περισσότερες φορὲς στὸ χαρακτήρα τῆς νοσταλγίας καὶ τοῦ στοχασμοῦ. Οἱ ιδέες, ἀδέσμευτες ἀπὸ ἕνα προκαθορισμένο σχέδιο, ἀκολουθοῦν τὴν πορεία τοῦ ρεμβασμοῦ - καὶ ἡ ἔλλειψη αὐτῆ τῆς δέσμευσης ἀποτελεῖ μίαν ἀρετὴ καὶ μιὰ γοητεία. Ὅπως στὰ σκίτσα πολλῶν ζωγράφων, ἡ δύναμη τοῦ Παπαδιαμάντη ὑπάρχει σ' αὐτὸ τὸ ἐλεύθερο σκισμάρισμα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀναμφισβήτητο εἶναι πῶς ὁ Παπαδιαμάντης, πέρα ἀπὸ τὸ “ἠθογραφικὸ” ὑπόβαθρο, ἔχει συλλάβει μερικὰ βασικὰ καὶ ὄχι τόσο εὐκολοσύλληπτα χαρακτηριστικὰ τοῦ νεοελληνικοῦ χαρακτήρα, ἔχει δεσμεύσει μὲς στὰ διηγήματά του κάτι ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ ὀνομάσουμε νεοελληνικὴ λαϊκὴ μυθολογία. Τὰ παιδιὰτικὰ χρόνια του στὸ νησί, ὁ σύνδεσμος ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ τὸν παπὰ μὲ τὸν κόσμον τῆς ὀρθοδοξίας (ὁ ἴδιος ἦταν ψάλτης καὶ τοῦ ἄρεσε νὰ παίρνει μέρος σὲ κατασκευτικὲς ἀγρυπνίες), ὁ ἀπόκοσμος βίος του στὴν Ἀθήνα καὶ οἱ συντροφικὲς μὲ ταπεινοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ὅλα αὐτὰ δίνουν μιὰ ἐγκυρότητα στὶς ἀποτυπώσεις του -κάτι ποὺ ὀδηγεῖ βαθύτερα καὶ μακρύτερα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ “ἠθογραφικὴ” περιέργεια ἢ τὸ “λαογραφικὸ” ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ αὐτὸ τὸ πολύτιμο ἐγγράφον στὸ ἐνεργητικὸ του οἱ θαυμαστὲς του».